

activity», «Efficiency of life», «Prestige», «Freedom», «Knowledge», «Service», «Professional self-realization». It was stated that there are the opposition in the understanding of teachers of an active life and a happy family life; development and love; freedom and health; happiness of others, creativity and financially secure life, etc. The gender-age peculiarities of the value orientations of teachers are revealed.

The levels of pedagogical skills of teachers in solving problem situations of pedagogical interaction are identified and characterized. The insufficient level of pedagogical skills of a significant part of teachers, especially men younger in age, was ascertained.

The results of variance analysis are presented, according to which the features of value orientations of teachers with different levels of pedagogical skills are revealed. It is shown that teachers with a high level of pedagogical skills are characterized by higher values of the factors «Knowledge», «Freedom» and average values of the factors», «Prestige», «Professional self-realization».

The expediency of the development of value-sense sphere of teachers, taking into account their value orientations, was stated. The prospects for further research are determined, which consist in substantiating and approving the program of value-semantic sphere of teachers, taking into account their value orientations in the conditions of postgraduate education.

**Keywords:** value orientations, teachers, institutions of general secondary education, professionalism, pedagogical skills.

**Прокопенко Олена Антонівна** – старший викладач кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Київ.

УДК 159.923.33:316.6

**Склярук А. В.**

## **ДОСВІД АПРОБАЦІЇ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОБЛЕМНИХ СІМЕЙ**

В статті представлені результати повторного дослідження соціалізації особистості у проблемній сім'ї. Зроблено аналіз типів конфігурацій і патернів сімейної взаємодії, показників емоційної дистанції, зовнішніх меж позицій дитини, типів репродукції сімейного досвіду в сім'ях після апробації програмами соціально-психологічного супроводу. Виявлено що, за результатами апробації програми, проблемні сім'ї стали більш центрованими на процесі виховання і соціалізації дитини, емоційна дистанція між членами сім'ї зменшилася, межі сімейної системи стали більш відкритими і конструктивними, діти стали більш психологічно зрілими та дорослими. Зазначено, що прояви конфліктної взаємодії і проблемної позиції дитини в сім'ї зменшилися, що виявилось у відмові від реплікації негативної моделі сімейної взаємодії.

*Ключові слова: проблемна сім'я, соціально-психологічний супровід, ресурси сім'ї, сімейна соціалізація.*

**Постановка проблеми.** З метою систематизації зусиль низки фахівців, що працюють з проблемними сім'ями, та досягнення бажаного результату – поліпшення соціально-психологічної атмосфери і досягнення ефективної соціалізації дитини в проблемній сім'ї, нами створена програма соціально-психологічного супроводу такої категорії сімей.

Соціально-психологічний супровід проблемної сім'ї виступає особливою формою пролонгованої психологічної і соціальної допомоги – патронажу. Патронаж слід розуміти як цілісну та комплексну систему соціальної підтримки і психолого-педагогічної допомоги, що надається в рамках діяльності соціально-психологічних служб. Мета програми соціально-психологічного супроводу проблемної сім'ї – різнобічне сприяння створенню нової, адаптивної системи функціонування сім'ї та гармонізації стосунків у ній, відновлення соціально-психологічного потенціалу сім'ї, що виражається в оптимізації соціалізувальних впливів батьків і дітей.

Завданнями цієї програми є: 1) оцінка соціально-психологічних характеристик проблемної сім'ї та її соціально-психологічного потенціалу; 2) забезпечення системи заходів соціального супроводу конкретної проблемної сім'ї; 3) реалізація психологічного супроводу членів проблемних сімей; 4) закріплення адаптивних та гнучких форм поведінки для поліпшення соціалізувального впливу в такого типу сім'ях.

Соціально-психологічний супровід проблемної сім'ї, відповідно до цієї програми, включає три етапи: 1) діагностико-аналітичний; 2) власне діяльнісний; 3) контрольно-аналітичний.

**Мета статті** полягає в аналізі результатів повторного дослідження проведеного після апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Узагальнення доробків різних авторів [1; 2; 3; 4; 5; 6 та ін..] дає підстави стверджувати, що соціально-психологічна допомога передбачає визнання прав проблемної сім'ї у суспільстві, прав людини в сім'ї, обов'язків членів сім'ї один щодо одного, функцій сім'ї у суспільстві, визнання сім'ї соціальною системою та інститутом.

Особливим напрямом роботи з проблемними сім'ями в рамках соціально-психологічного супроводу виступали розробка і проведення тренінгової програми.

Предметом такої корекційної програми була оптимізація характеристик проблемної сімейної системи для забезпечення ефективності процесу соціалізації дитини в такій сім'ї.

Корекційна програма включала 10 занять, що розподілені на 4 етапи.

Останній етап програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей передбачав аналіз ефективності програми на основі оцінки

поліпшення показників функціонування проблемних сімей та якості соціалізувальних впливів у них.

**Виклад основного матеріалу.** Розглянемо результати апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемної сім'ї. За результатами здійснення комплексу соціальних та соціально-психологічних заходів, нами проведене повторне дослідження параметрів сімейної системи та соціалізації дитини в ній.

Зокрема, в табл.1 представлені дані про переважаючі типи конфігурації сімейних взаємодій в проблемних сім'ях до і після занять.

*Таблиця 1*

**Типи конфігурацій сімейної взаємодії в проблемних сім'ях у першому і другому дослідженні, %**

Тип конфігурацій	перше дослідження	друге дослідження	$\varphi^*$
«Павутиння»	0	3	0,22
«Альясно-коаліційний»	15	24	1,93*
«Сонечко»	0	36	21,39**
«Опосередкований»	27	14	1,66*
«Конфліктний»	58	23	8,62**

Як свідчать дані табл.1, за результатами апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей нами зафіксовані відмінності у проявах «Альясно-коаліційного», «Опосередкованого», «Конфліктного» типів конфігурації сімейних стосунків та типу «Сонечко». Зокрема, зменшилась відсоткова частка конфігурацій конфліктного типу ( $p \leq 0,01$ ), тобто проблемні сім'ї стали менше конфліктувати, їх стосунки поліпшилися, а суперечності стали вирішуватися більш ефективно і емоційно прийнятно. Зменшилась відсоткова частка «Опосередкованого» типу конфігурації ( $p \leq 0,05$ ), коли спілкування дитини в проблемній сім'ї було опосередковане іншим членом (наприклад, бабусею, тіткою) чи проблемою (наприклад, алкогольною залежністю одного з членів сім'ї). Це свідчить про користь того, що батьківська діада в проблемних сім'ях більше активізувалася та прийняла на себе відповідальність, зменшились прояви співзалежної поведінки. Збільшились показники «Альясно-коаліційного» типу конфігурації, коли члени проблемних сімей об'єднувалися один з одним для протидії іншому члену сім'ї ( $p \leq 0,05$ ). Це не дуже позитивне явище, оскільки не завжди веде до цілісного функціонування сімейної системи, проте можемо зазначити, що збільшення випадків такої конфігурації свідчить про активізацію процесів сімейної взаємодії та намагання членів сімей встановити стосунки.

Найбільш діагностично значущим показником є суттєве підвищення відсоткової частки конфігурації взаємодії «Сонечко» ( $p \leq 0,01$ ). Це свідчить про підвищення ролі дитини в проблемних сім'ях. Адже в цьому типі конфігурацій дитина виступає центром взаємодії, який об'єднує навколо себе усіх інших

членів сім'ї. Тобто в досліджуваних сім'ях спостерігається зміщення модусу з конфліктів, вирішення справ із адикціями тощо на модус виховання дитини, зацікавленні її проблемами.

Для перевірки надійності таких показників ми порівняли відсоткові значення типів конфігурацій сімейної взаємодії в сім'ях, що нормально функціонують, у першому і другому тестуваннях, що відображено в табл. 2.

*Таблиця 2*

**Типи конфігурацій сімейної взаємодії в сім'ях, які нормально функціонують, у першому та другому дослідженнях, %**

Тип конфігурацій	перше	друге	$\varphi^*$
«Павутиння»	18	19	0,04
«Альясно-коаліційний»	19	17	0,11
«Сонечко»	37	36	0,39
«Опосередкований»	17	16	0,16
«Конфліктний»	9	12	0,26

Як видно з табл. 2, серед нормально функціонуючих сімей відсутні суттєві відмінності у вираженості типів конфігурації взаємодії у першому і другому дослідженнях. Зокрема, ми не зафіксували жодного типу конфігурації, який мав би певний рівень статистичної значущості який доводиться наближеними відсотковими значеннями. Тобто розподіл типів конфігурацій взаємодії в нормально функціонуючих сім'ях не змінився. Це, в свою чергу, свідчить на користь ефективності апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей, серед яких статистичні відмінності наявні.

Порівняємо вираженість патернів взаємодії в проблемних сім'ях у першому та другому дослідженнях, що відображено у табл. 3. Як видно з даних таблиці, за результатами апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемні сім'ї мають відповідно до типів конфігурацій зміни в переважаючих патернах взаємодії в сімейному колі. Зокрема, нами зафіксоване зменшення «Опосередкованого» і «Конфліктного» ( $p \leq 0,01$ ) патернів взаємодії. Це відображає відповідні зміни в типах конфігурації сімейних стосунків. Батьки стали менше конфліктувати один з одним у спілкуванні і більше активізувалися у вихованні дітей. Найбільш значущими показниками стали: 1) істотне збільшення «Зіркового» патерну взаємодії ( $p \leq 0,01$ ), де дитина знаходиться в центрі уваги спілкування батьків і інших родичів, їх спілкування спрямоване на інтереси дитини; 2) поява патернів «Гармонійного» типу ( $p \leq 0,05$ ), коли стосунки батьків і дитини в сім'ї розгортаються в умовах емоційного комфорту, прийняття, розуміння, стимулювання самостійності і відповідальності, а батьки налаштовані як на вирішення виховних завдань, так і на реалізацію партнерських стосунків. «Залежний» та «Симбіотично-конфліктний» патерни взаємодії в сім'ях цієї групи не виявлено, що свідчить про відсутність тенденції до надмірного емоційного «втягування» дітей і батьків у стосунки як до, так і після апробації програми.

Таблиця 3

**Патерни сімейної взаємодії в проблемних сім'ях при першому та другому дослідженнях, %**

Тип конфігурацій	перше	друге	$\phi^*$
«Залежний»	0	0	0
«Симбіотично-конфліктний»	0	0	0
«Зірковий»	0	34	20,84**
«Опосередкований»	27	13	2,91**
«Конфліктний»	58	23	8,59**
«Альясно-коаліційний»	15	19	1,88*
«Гармонійний»	0	7	1,56*

Розглянемо вираженість патернів сімейної взаємодії серед сімей, які нормально функціонують, у першому і другому дослідженнях, що показано в табл. 4.

Таблиця 4

**Патерни сімейної взаємодії в сім'ях, які нормально функціонують, при першому та другому дослідженнях, %**

Тип конфігурацій	перше	друге	$\phi^*$
«Залежний»	18	16	0,05
«Симбіотично-конфліктний»	2	3	0,02
«Зірковий»	37	35	0,08
«Опосередкований»	17	16	0,07
«Конфліктний»	7	8	0,02
«Альясно-коаліційний»	15	16	0,04
«Гармонійний»	4	6	0,07

Як видно з табл. 4, у групі сімей, які нормально функціонують, відсутні статистично значущі відмінності у вираженості патернів сімейної взаємодії, що доводиться відсутністю статистично значущих показників та наближеними відсотковими значеннями. Тобто розподіл патернів взаємодії в цій групі сімей суттєво не змінився. Порівняємо показники емоційної дистанції в проблемних сім'ях у першому і другому дослідженнях, що подано в табл. 5.

Таблиця 5

**Показники емоційної дистанції в проблемних сім'ях у першому і другому дослідженнях, %**

Дослідження	Дистанція			
	близька	середня	далека	різна
Перше	0	7	28	65
Друге	27	25	16	32
$\phi^*$	12,36**	11,42**	7,66**	14,65**

Як свідчать дані табл. 5, нами зафіксовано суттєве зближення емоційної дистанції між батьками та дитиною в проблемних сім'ях до і після проведення комплексу заходів з ними. Зокрема, виявлено, що дистанція між членами сім'ї стала значно ближчою ( $p \leq 0,01$ ) і частіше середньою ( $p \leq 0,01$ ). При цьому прояви далекої ( $p \leq 0,01$ ) та нерівномірної ( $p \leq 0,01$ ) дистанції істотно зменшилися. Тобто за результатами апробації програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей виявлено, що батьки і діти стали більш емоційно залученими до процесу спілкування, виконання сімейних ролей, обміну емоціями, що відображає більш сприятливу соціально-психологічну атмосферу для виховання і соціалізації.

Показники емоційної дистанції в сім'ях другої групи у першому і другому дослідженнях подано в табл. 6.

Таблиця 6

**Показники емоційної дистанції в сім'ях, що нормально функціонують, у першому і другому дослідженнях, %**

Дослідження	Дистанція			
	Близька	середня	далека	різна
Перше	72	8	3	17
Друге	70	10	5	15
$\varphi^*$	0,09	0,08	0,09	0,11

Як видно з табл. 6, показники емоційної дистанції в сім'ях, що нормально функціонують, у другому дослідженні суттєво не змінилися. Переважаючою тенденцією залишилася емоційна близькість між членами сім'ї. Такі дані свідчать про наближення показників групи проблемних сімей до показників іншої групи, що є позитивною тенденцією і доводить ефективність розробленої програми соціально-психологічного супроводу проблемних сімей.

Порівняємо показники меж сімейної системи проблемної сім'ї у різних дослідженнях (табл. 7).

Таблиця 7

**Показники зовнішніх меж проблемних сімей у першому і другому дослідженнях, %**

Дослідження	Межі		
	Відкриті	закриті	дифузні
Перше	39	26%	35%
Друге	54%	18%	28%
$\varphi^*$	6,22**	2,64**	1,85*

Як видно з табл. 7, нами зафіксовані суттєві відмінності в показниках меж сімейної системи проблемної сім'ї у другому дослідженні. Зокрема, статистично доведено збільшення показника відкритості сімейних меж системи ( $p \leq 0,01$ ), поряд зі зменшенням відсоткової частки закритих ( $p \leq 0,01$ ) та дифузних ( $p \leq 0,05$ ) меж. Тобто проблемні сім'ї стали більш відкритими для соціальних впливів, які

інтегруються в систему взаємодії «батьки-діти» і чинять позитивний вплив на процес соціалізації дитини в таких сім'ях. Важливим залишається питання про характер таких впливів. І бажано, щоб такі впливи мали позитивний характер. Проте в будь-якому випадку спроможність сімейної системи бути відкритою новому досвіду є ваговою умовою успішної соціалізації дитини. Показники сімейних меж сімей, що нормально функціонують, подано в табл. 8.

Таблиця 8

**Показники зовнішніх меж сімей, які нормально функціонують, у першому і другому дослідженнях, %**

Дослідження	Межі		
	Відкриті	закриті	дифузні
Перше	12	39	49
Друге	15	37	48
$\varphi^*$	0,22	0,18	0,08

За даними табл. 8, показники відкритості меж сімейної системи нормально функціонуючих сімей суттєво не змінилися, лише незначною мірою збільшилась частка відкритих систем. Тобто сім'ї цієї групи зберегли той баланс «відкритості-закритості» системи, що був їм притаманний у першому дослідженні, на відміну від проблемних сімей, що стали більш відкритими за результатами апробації соціально-психологічної програми супроводу сімей.

Значущим показником ефективності програми супроводу сімей є зміни в позиції дитини в сім'ї, які відображають якість соціалізувальних впливів в родині, що показано в табл. 9.

Таблиця 9

**Позиції дитини в проблемних сім'ях у першому і другому дослідженнях, %**

Позиція дитини	перше	друге	$\varphi^*$
Доросла	32	45	3,45**
Адаптивна дитина	4	15	3,66**
Перехідна	7	14	3,22**
Проблемна	57	26	9,52**

За даними з табл. 9, позиція дитини в проблемній сім'ї суттєво змінилася за результатами апробації програми соціально-психологічного супроводу сімей. Зокрема, суттєвим показником за результатами повторного дослідження є збільшення відсоткової частки дорослої позиції дитини в сім'ї ( $p \leq 0,01$ ). Тобто діти стали більше налаштовані на прояви самостійності і відповідальності, які до проведення заходів програми набували переважно у позасімейному оточенні. За результатами апробації програми діти стали набувати досвіду та проявляти самостійність у процесі взаємодії з батьками, у процесі сімейної соціалізації, адже емоційні контакти між дітьми і батьками зблизилися.

Також підвищилися показники позиції адаптованої дитини ( $p \leq 0,01$ ) та перехідної позиції ( $p \leq 0,01$ ), які є не виключно позитивними для дітей, проте більш сприятливими для становлення психологічної зрілості порівняно з проблемною позицією дитини в сім'ї, що суттєво зменшилася ( $p \leq 0,01$ ). Тобто за результатами апробації в проблемних сім'ях діти стали займати більш психологічно зрілі позиції внаслідок модифікації структурних та змістових параметрів комунікації в сімейних системах. Показники позиції дітей в сім'ях, які нормально функціонують, наведено в табл. 10.

Таблиця 10

**Позиції дитини в сім'ях, які нормально функціонують, у першому і другому дослідженнях, %**

Позиція дитини	перше	друге	$\phi^*$
Доросла	12	14	0,08
Адаптивна дитина	41	39	0,09
Перехідна	21	21	0
Проблемна	26	26	0

Як бачимо в позиції дитини в сім'ях, які нормально функціонують, немає суттєвих відмінностей в розподілі позицій дитини в сім'ї. Тобто вихідні дані впливу сімейної взаємодії на соціалізацію дитини в рамках нормального функціонування сім'ї не змінилися. Це, в свою чергу, доводить ефективність запропонованої програми соціально-психологічного супроводу сімей, в якому діти набувають ознак зрілості.

Вагомим показником ефективності програми стало виокремлення типу репродукції сімейного досвіду дитиною в сім'ї як важливого показника соціалізації дитини, що відображено в розробленій нами моделі соціалізації дитини в проблемній сім'ї. Такий тип ми визначили на основі узагальнення даних діагностики сімейних систем (табл. 11).

Таблиця 11

**Розподіл типів репродукції сімейного досвіду дітей проблемних сімей у першому і другому дослідженнях, %**

Тип репродукції	перше	друге	$\phi^*$
Реплікація	38	9	6,85**
Часткове відтворення	50	44	1,22
Протилежний патерн	12	47	12,56**

Як бачимо, зафіксовано зміни в типі репродукції сімейного досвіду в проблемних сім'ях після проведення низки заходів, передбачених програмою соціально-психологічного супроводу. Зокрема, тип реплікації істотно зменшився ( $p \leq 0,01$ ), тобто діти перестали повністю дублювати модель взаємодії проблемної сім'ї в своїй поведінці. Натомість реалізація протилежного типу репродукції досвіду суттєво збільшилась ( $p \leq 0,01$ ), тобто діти усвідомлюють неконструктивність конфліктної взаємодії і мають ресурси для реалізації



гармонійних відносин в подальшому у власній сімейній системі. Таким чином, зміни, які відбулися в системах проблемних сімей, сприяли послабленню тенденції дітей до відтворення моделі проблемної взаємодії в сім'ї. Показники типів репродукції досвіду в іншій групі сімей наведено в табл. 12.

Таблиця 12

**Розподіл типів репродукції сімейного досвіду дітей із сімей, які нормально функціонують, у першому і другому дослідженнях, %**

Тип репродукції	перше	друге	$\varphi^*$
Реплікація	53	51	0,05
Часткове відтворення	44	45	0,07
Протилежний патерн	3	4	0,09

За даними табл.12, типи репродукції сімейного досвіду серед дітей із сімей, що нормально функціонують, не змінилися суттєво при повторному дослідженні. Більшість із них реплікують модель стосунків чи частково її відтворюють. Лише незначна частина досліджуваних цієї групи відтворює протилежний патерн взаємодії. Отже, проведення заходів соціально-психологічного супроводу проблемних сімей привело до збільшення відсоткової частки більш адаптивних та гармонійних моделей типів репродукції сімейного досвіду у дітей.

**Висновки.** Узагальнюючи результати повторного дослідження можемо підсумувати, що реалізація заходів щодо соціально-психологічного супроводу проблемних сімей дійсно сприяла оптимізації процесу соціалізації в них. Зокрема, за результатами апробації програми проблемні сім'ї стали більш центрованими на процесі виховання і соціалізації дитини, емоційна дистанція між членами сім'ї зменшилася, межі сімейної системи стали більш відкритими і конструктивними, діти стали більш психологічно зрілими та дорослими. Це виявилось у переважанні конструктивних типів репродукції сімейного досвіду. Натомість прояви конфліктної взаємодії і проблемної позиції дитини в сім'ї зменшилися, що виявилось у відмові від реплікації негативної моделі сімейної взаємодії.

### Література

1. Бевз Г.М. Соціальний інститут як базове поняття в історичному процесі розбудови охоронних систем щодо дитини та сім'ї. Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України ; редкол. : О. Л. Ануфрієва та ін. Київ, 2005. Вип. 5(18); голов. ред. В. В. Олійник. Київ: Дорадо-Друк, 2011. С. 175 – 183.
2. Буленко Т.В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі / Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України: за ред. С.Д. Максименка Київ: Міленіум, 2001. т. 3, ч. 4. С. 20 – 24.
3. Васильченко О. М. Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз: монографія. Луганск: Ноулідж, 2013. 547 с.

4. Горноста́й П.П. «Парадоксальний сімейний баланс» як умова рівноваги в проблемних родинах. Психологічні перспективи: Спецвипуск. 2010. С. 34 – 41.

5. Сатир В. Вы и ваша семья. Москва: ИОИ, Апрель-Пресс, 2000. 320 с.

6. Склярук А.В. Сім'я в часі суспільних потрясінь. Проблеми сучасної педагогічної освіти. 2014. №45. Ч.2. С. 421 – 428.

### Транслітерація

1. Bezv H.M. Sotsialnyi instytut yak bazove poniattia v istorychnomu protsesi rozbudovy okhoronnykh system shchodo dytyny ta simi. Visnyk pislidiplomnoi osvity: zb. nauk. pr. / Un-t menedzh. osvity NAPN Ukrainy ; redkol. : O. L. Anufriieva ta in. Kyiv, 2005. Vyp. 5(18); holov. red. V. V. Oliinyk. Kyiv: Dorado-Druk, 2011. S. 175 – 183.

2. Bulenko T.V. Tendentsii rozvytku ukrainskoi simi ta yii problemy na suchasnomu etapi / Zb. nauk. prats Instytutu psykhologii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy: za red. S.D. Maksymenka Kyiv: Milenium, 2001. t. 3, ch. 4. S. 20 – 24.

3. Vasylenko O. M. Reproduktyvna povedinka osobystosti. Sotsialno-psykhologichnyi analiz: monohrafiia. Luhansk: Noulidzh, 2013. 547 s.

4. Hornostai P.P. «Paradoksalnyi simeinyi balans» yak umova rivnovahy v problemnykh rodynakh. Psykhologichni perspektyvy: Spetsvypusk. 2010. S. 34 – 41.

5. Satyr V. Вы и ваша семья. Москва: YOY, Aprel-Press, 2000. 320 с.

6. Skliaruk A.V. Simia v chasi suspilnykh potriasin. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. 2014. №45. Ch.2. S. 421 – 428.

### Sklyaruk A.V.

#### EXPERIENCE OF APPLICATION OF THE PROGRAM OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE PROBLEM FAMILIES

*The article presents the results of a re-study of socialization of an individual in a problem family. An analysis of types of configurations and patterns of family interaction, indicators of emotional distance, external boundaries of the child's position, types of reproduction of family experience in families after testing social-psychological support.*

*The purpose of the program of social-psychological support of a problem family is the comprehensive promotion of the creation of a new, adaptive system of functioning of the family and the harmonization of relations in it, which is expressed in optimizing the socializing influences of parents and children. The objectives of this program are: 1) assessment of the socio-psychological characteristics of the problem family and its socialization potential; 2) provision of a system of social support for a specific problem family; 3) the implementation of psychological support for members of problem families, and 4) the consolidation of adaptive and flexible forms of behavior to improve socializing influence in this type of family. Socio-psychological support for a problem family, in accordance with this program, includes three stages: 1) diagnostic and analytical; 2) actual activity; 3) control and analytical.*

*A special direction of work with problem families in the framework of socio-psychological support was the development and implementation of a training program. The subject of such a corrective program was to optimize the characteristics of the problem family system to ensure the effectiveness of the process of socialization of the child in such a family.*

*The creation and implementation of this program included the synthesis of revisions of psychologists and psychotherapists working with problem, crisis families. The program is developed within the framework of the synthesis of scientific psycho-correction and psychotherapeutic approaches with the priority of using methods of systemic family psychotherapy. Correspondingly, the corrective work was based on the consideration of a problem family as a system that has a violation in its own functioning and therefore has signs of dysfunctionality and distortion of socializing influences. Accordingly, the change in the structural and content parameters of the problem family system (in accordance with the principles of systemicity and homeostasis of the system) to improve its functioning, improve the socialization potential.*

*It was found that according to the results of program approbation, problem families became more focused on the process of education and socialization of the child, the emotional distance between the members of the family decreased, the limits of the family system became more open and constructive, children became more psychologically mature and adults. It was noted that the manifestations of conflict interaction and problem position of the child in the family decreased, which was revealed in the refusal to replicate the negative model of family interaction.*

**Key words:** *problem family, socio-psychological support, family resources, family socialization.*

**Склярук Анастасія Володимирівна** - кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя.

УДК 159:364.2:[923.3]

**Спицька Л.В.**

## **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЇ АФЕКТИВНИХ РОЗЛАДІВ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВІ ПЕРІОДИ ЖИТТЯ**

*В статті визначено принципи побудови та зміст соціально-психологічної системи корекції афективних розладів особистості зрілого віку в кризові періоди життя на первинному, базовому, корекційному і аналітичному рівнях (у фракталах предиспозиції, у латентному, ініціальному та результативному фракталах відповідно). За результатами апробації системи відбулося зниження емоційної напруги, тривоги; тенденцій до усамітнення; підвищився рівень емоційної стійкості, спектр соціальної активності учасників та*